

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Rådmanshalvön tillhör skärgårdens fastlandsdel och utgörs huvudsakligen av skogsbevuxen slätt, splittrad av små vikar och sjöar. Rådmansö kyrka ligger som de flesta roslagskyrkor vid en sjö. Kyrkobyggnaden är uppförd på kyrkotomtens högsta punkt med kyrkogården i sydsluttningen ned mot Kyrkfjärden.

Kyrkoanläggningen omfattas förutom av den tidiga 1800-tals kyrkan av en till största delen bogårdsomgärdad kyrkogård, ett putsat gravkapell från 1740-talet samt en knuttimrad stiglucka från 1770-talet.

Kyrkan har dragit med sig andra funktioner som kan avläsas i den närliggande bebyggelsen. Rådmansö skola, skola sedan 1860-talet, ligger öster om kyrkan. Av den kompletterade skolbebyggelsen härrör den äldsta byggnaden från år 1926. I direkt anslutning till östra bogårdsmuren ligger ett bostadshus, f d telegrafstation, troligen från tidigt 1900-tal. Norr om kyrkan ligger det gamla kyrkstallet som kraftigt moderniserats och används till garage/förråd. Väster om kyrkan ligger församlingshemmet inrymt i en delvis moderniserad byggnad troligen uppförd under 1910-talet i nationalromantisk stil. Norr och väst om kyrkogården har parkeringsplatser anordnats.

2.2 Kyrkan

På platsen för Rådmansö kyrka stod tidigare en knuttimrad korskyrka byggd under 1630-talet. Den timrade kyrkan uppfördes av Casper Otto Sperling vid sin gård Svinö/Rådmansö Kungsgård och revs inför uppförandet av en ny kyrka under tidigt 1800-tal.

Nuvarande Rådmansö kyrka uppfördes under åren 1816-1819 efter ritningar Axel Nyström, en känd svensk arkitekt. Kyrkan utformades i byggnadstidens nyklassicistiska stil med horisontalt betonade fasader och västtorn med lanternin.

Kyrkan är uppförd i framförallt sandsten men även gråsten och tegel. Fasaderna är vita och slätputsade med profilerade takfotslistor och gördelgesims. Kyrkans gråstenssockel är försedd med grått avfärgad puts som följer murverket. Kyrkan har stora, höga rundbågiga fönster med grönmålade, spröjsade träbågar.

Långhusets flacka, valmade sadeltak täcks sedan 1862 av skiffer. Ursprungligen hade kyrkan tegeltak. Den raka tornhuven med lanternin är plåtklädd.

Ingången är förlagd till västtornet och är försedd med en järnbeslagen, svart port i rundbågig portal. Till entrén leder en sandstenstrappa. Kyrkan har även en entré i södra långhusmuren försedd med järnbeslagen, svart port i stickbågig portal.

I norr ansluter en sakristia, ändrad till bisättningsrum år 1906.

Kyrkorummet är i byggnadstidens anda utformat med ett långsträckt, ljust och enhetligt belyst rum med stora mått. Trots två stora restaureringar år 1906 samt 1960 har kyrkorummet kvar sin stränga nyklassicistiska karaktär.

Rådmanö kyrka inreddes ursprungligen med inredning och inventarier överflyttade från den gamla kyrkan. Av den äldre inredningen återstår idag altare, altaruppsats, predikstol, bänkskärmar uppsatta som bröstningspanel samt ett votivskepp, ett par oljemålningar och ett urverk.

Altaret är timrat av omålat trä. Altaruppsatsen utgörs av ett skulpterat ramverk av trä med baldakin omfattande en oljemålning. Uppsatsen antas vara ett krigsbyte från Polen eller Preussen utfört under 1500-talets senare del eller 1600-talets början av döma av ramverket utfört i renässans.

Predikstolen är utförd i renässansstil omkring år 1599. Vid 1906-års restaurering flyttades predikstolen till korväggen intill altaret men flyttades tillbaka till norra långhusväggen vid 1960-års restaurering då den kompletterades med en underdel av teak och en ny trappa av ek med järnsmidesräcke.

Vid 1906-års restaurering förkortades långhuset genom att en ny korvägg med altarnisch uppfördes. Bakom inreddes ny sakristia och den äldre sakristian ändrades till bisättningsrum och sakristieingången igensattes. Den igensatta sakristieöppningen är utformad som en nisch i väggen med inskriptioner till minne av kyrkans uppförande samt de två stora restaureringarna 1906 och 1960. I nischen är uppsatt en träbild i relief från år 1960 framställande fiskafänget. 1906 slogs ett nytt spegelvalv av trä under det gamla tunnvalvet och de slätputsade väggarna försågs med dekorativa målningar runt fönstren och altarnischen. Målningarna förnyades helt och altarnischens målning togs bort vid 1960-års restaurering. Altarringen förnyades vid 1906-års restaurering och troligen även läktarbarriären.

Bänkinredningen härrör från 1960 då bänkarnas antal reducerades och ett kyrktorg skapades under orgelläktaren. 1960 lades även korgolvets kalkstensplattor och inredningen ommålades med undantag för altaruppsats och predikstol.

Bidragande till kyrkorummets 1800-talskaraktär hör läktaren med orgelfasad från 1844. Det nuvarande orgelverket härrör från 1907 men är f n i sämre skick varför kyrkan kompletterades med en ny kororgel omkring år 2000.

2.3 Kyrkogården

Först 1770 fick församlingen rätt att anlägga en kyrkogård vid kyrkan. Den första kyrkogården var betydligt mindre än nuvarande och omgärdades av en gråstensmur. Redan 1782 utvidgades kyrkogården åt söder och hägnades med kallmur ända ned till sjön. Kyrkogården hade då en nära kontakt med sjön och kyrkbåtarna.

Vid den nya kyrkans uppförande 1820 utvidgades kyrkogården ytterligare och hela kyrkogården hägnades av en ny mur. Rester av den gamla bogårdsmuren finns intill stigluckan och sannolikt i en del av den södra muren. Ytterligare två utvidgningar har skett västerut under 1900-talet då den västra bogårdsmuren togs bort och omgärdades av häck. Den senaste utvidgningen inkluderade minneslund.

Kyrkogården har en geometrisk indelning med grusgångar och stora grästäckta gravkvarter. Kyrkogården bevarar ett större antal äldre grusade gravplatser och gravvårdar. Många av gravvårdarna är resta över personer med anknytning till sjönäringen.

På kyrkogården är grundstenarna efter 1600-talskapellet delvis synliga och över eller nära kapellets plats för sitt altare är en gravvård rest över kommunister Flodman. Kapellets västentré låg vid den berghäll där ett ankare, skänkt 1966, är placerat.

Den äldsta byggnaden på kyrkogården är det Ridderholmska gravkapellet uppfört innan kyrkogårdens anläggande 1747. Väster om gravkapellet är 1770-års timrade stiglucka bevarad och visar på den äldre kyrkogårdens utsträckning. Stigluckan låg i den äldsta murens västmur och Ridderholms kapell i östmuren.

Ingångar till kyrkogården finns i väst, norr och öst försedda med grindstolpar av granit med järnsmidesgrindar. I söder finns en öppning i bogårdsmuren åt stranden där tidigare låg en brygga där kyrkbåtarna landade.

2.4 Stiglucka

Stigluckan i den tidigare västra bogårdsmuren härrör från den gamla kyrkans tid och vätte mot Sperlings Kungsgård. Den uppfördes i samband med den första kyrkogårdens anläggande under 1770-talet. Stigluckan var ursprungligen kombinerad stiglucka och bårhus. Stigluckan användes som bårhus fram till kyrkans omdisponering 1906. Stigluckan har en kvadratisk form med rödmålat knuttimmer täckt av ett pyramidtak. Taket kröns av ett klot av svartmålat trä. Sedan 1856 täcks taket av enkupigt lertegel med svarta tränockar. Brädportarna är klädda med rombiskt lagt, svarttjärad panel.

2.5 Gravkapell

Kapten P.J. Ridderstads gravkapell uppfört 1747 är kyrkogårdens äldsta byggnad från tiden innan kyrkogårdens anläggande. Gravkapellet är uppfört av sten med vitputsade fasader och profilerad takfotslist. Kapellet har sadeltaksform och täcks av svarta små plattor med svarta vindskivor och nock av trä. Den stickbågiga ingången är försedd med svart järnbeslagen dörr.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kyrkan har med sin nyklassicistiska karaktär ett arkitekturhistoriskt värde då den utgör ett tydligt exempel på det tidiga 1800-talets kyrkobyggnadskonst och är ritad av en känd svensk arkitekt. Med sin från byggnadstiden välbevarade exteriör både till sin helhet och detaljer med nyklassicistisk uttryck har byggnaden ett arkitektonisk värde.

Kyrkan har till sin interiör förändrats vid två större restaureringar men bevarar ändå sin strama 1800-talskaraktär med sitt långsträckta ljusa kyrkorum med stora fönster och orgelfasad från tiden.

Delar av kyrkans inredning och inventarier härrör från det tidigare 1600-talskapellet på platsen och är av hög hantverksmässig och konstnärlig kvalitet omfattande konsthistoriska värden, framförallt predikstol och altaruppsats i renässans.

1906-års restaurering har satt sin prägel på kyrkorummet med spegelvalv, altarring, läktarbarriär och dekorationsmålningar från tiden. Bänkinredning, predikstolens underrede och trappa samt nytillkomna träföremål tillkomna vid 1960-talets restaurering har tillfört kyrkorummet moderna inslag.

Kyrkogården omfattas av ett flertal äldre gravvårdar och grusade gravplatser som minner om ett äldre gravskick och är resta över personer med lokal- eller personhistoriskt intresse samt omfattas av konsthistoriska och miljöskapande värden.

På kyrkogården omfattas ett flertal äldre gravvårdar eller grusade gravplatser av kulturhistoriska värden då de är resta över personer med lokal- eller personhistoriskt intresse eller är för sin tid tidstypiska eller konstnärligt utformade. Kyrkogårdens kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar, ålderdomliga bogårdsmur och trädkrans har miljöskapande värden och bidrar till kyrkogårdens ålderdomliga karaktär.

Till kyrkogårdsmiljön hör en av landets få bevarade timrade stigluckor och är till sin helhet bevarad i ursprungligt skick. Med sitt ålderdomliga byggnadsskick omfattas stigluckan av stort byggnadshistoriskt värde.

Den adliga familjen Ridderstads gravkapell är av personhistoriskt intresse samt är kyrkoanläggningens äldsta bevarade byggnad.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Kyrkan är till sin exteriör en välbevarad nyklassicistisk kyrkobyggnad.
- Kyrkan bevarar inredning och inventarier av konsthistoriskt värde från en tidigare kyrka på platsen.
- Kyrkogårdens bogårdsmur, trädkrans samt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar har miljöskapande värden.
- Stigluckan är en av landets få bevarade knuttimrade stigluckor och utgör en rest efter en tidigare kyrkoanläggning på platsen.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Boëthius, Ulf, Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län, Uddevalla, 1980

Ohlson, Manfred, Rådmanö kyrka, Upplands kyrkor 140, Uppsala, 1970

Sveriges kyrkor, Uppland, Band II, Häfte 3, Frötuna och Länna Skeppslag av Ingeborg Wilcke Lindqvist, 1945.

Riksantikvarieämbetets byggnadsregister, A. Hållén, 1996, www.raa.se

Rådmanö I, Norrtälje, 1974